
ФІНАНСИ. ПОДАТКИ. КРЕДИТ

УДК 658.14 : 330.31

І. А. ШОВКУН,
кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник
ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”
(Київ)

ФІНАНСОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕРОБНІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ *

Розкрито сутність фінансового потенціалу технологічного відтворення. Визначено систему кількісних і якісних параметрів цього потенціалу. З використанням методів кластерного аналізу оцінено характеристики фінансового потенціалу технологічних секторів переробної промисловості в регіонах країни. Виявлено суперечності відтворювального процесу, який відбувається у звужених масштабах навіть за наявності достатнього фінансового потенціалу.

Ключові слова: технологічне відтворення, фінансовий потенціал технологічного відтворення, технологічна структура промислового виробництва, кластерний аналіз.

I. A. SHOVKUN,
Cand. of Econ. Sci., Senior Researcher
of the Institute for Economics and Forecasting, Ukrainian National Academy of Sciences
(Kyiv)

THE FINANCIAL POTENTIAL OF A TECHNOLOGICAL REPRODUCTION IN THE PROCESSING INDUSTRY IN UKRAINE'S REGIONS

The essence of the financial potential of a technological reproduction is clarified. The system of quantitative and qualitative parameters of this potential is determined. With the use of methods of the cluster analysis, the characteristics of the financial potential of technological sectors of the processing industry in regions of the country are given. Contradictions of the reproduction process running on restricted scales even in the presence of a sufficient financial potential are revealed.

Keywords: technological reproduction, financial potential of a technological reproduction, technological structure of an industrial production, cluster analysis.

Кластерний аналіз фінансового потенціалу секторів промисловості дозволяє визначити тенденції технологічних зрушень, які панують у галузі, та їх регіональну структуру.

Зокрема, високотехнологічний сектор має невеликий фінансовий потенціал порівняно з рештою секторів переробної промисловості щодо чистого грошового потоку, але зміцнює свої позиції за показниками ефективності, а також за здат-

* Закінчення статті. Початок – у № 2, 2013 р.

ністю нагромаджувати капітал за власні кошти. Так, середня регіональна потужність чистого грошового потоку, генерована високотехнологічними підприємствами, становила 528 млн. грн. у 2007 р. і 130 млн. грн. у 2011 р. (або скоротилась у 4,1 раза) (табл. 3). При цьому у сукупному чистому грошовому потоці промисловості на високотехнологічний сектор припадало, відповідно, 3,2% і 5,9%. Інакше кажучи, відбулося певне збільшення частки цього сектору у середньому регіональному чистому грошовому потоці галузі, хоча сам він вичерпувався.

Таблиця 3

Характеристики середніх значень ознак сформованих кластерів технологічних секторів переробної промисловості за 2007–2011 рр.

Кластери	Сукупність показників фінансового потенціалу								
	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
Високотехнологічний сектор									
2007 р.									
№ 1	1185,8	10,2	12,8	17,7	15,0	11,0	12,0	0,32	0,14
№ 2	270,5	2,4	3,3	4,6	3,5	-1,6	9,3	0,14	0,07
№ 3	178,2	0,9	1,2	1,6	1,2	-7,1	8,2	-0,99	0,05
№ 4	42,8	0,8	0,8	1,2	1,1	-6,5	4,3	0,04	0,03
Сектор (усього)	528,2	4,5	5,8	8,1	6,6	1,1	9,3	0,02	0,09
2011 р.									
№ 1	106,5	7,7	12,4	16,3	11,6	10,6	10,5	0,27	0,13
№ 2	24,2	2,4	4,4	6,2	5,0	-3,2	6,1	-0,40	0,06
№ 3	55,5	28,6	43,4	56,1	52,5	21,0	19,7	0,60	0,42
№ 4	1592,2	23,6	25,4	38,7	34,3	33,6	26,1	0,75	0,24
Сектор (усього)	130,3	8,1	12,5	16,7	13,3	7,6	10,3	0,09	0,13
Середньовисокотехнологічний сектор									
2007 р.									
№ 1	13815,8	10,2	18,1	22,9	16,7	6,9	7,4	0,31	0,16
№ 2	3627,6	5,4	8,7	11,6	9,4	4,9	8,8	0,15	0,11
№ 3	1157,4	3,7	5,0	7,2	5,9	2,0	5,8	-0,05	0,08
№ 4	2779,0	13,3	22,0	27,9	20,8	9,0	10,7	0,16	0,21
Сектор (усього)	3338,9	7,3	11,6	15,2	11,7	5,1	8,2	0,10	0,13
2011 р.									
№ 1	1037,1	12,0	21,9	28,9	20,3	10,0	10,8	0,06	0,20
№ 2	228,2	4,9	11,2	14,3	9,7	3,2	5,9	-0,61	0,10
№ 3	3484,3	31,2	58,1	75,4	57,6	22,9	18,6	0,35	0,50
№ 4	86,3	15,9	62,3	79,1	20,0	14,5	13,8	0,00	0,32
Сектор (усього)	613,1	8,6	18,4	23,8	15,4	6,6	8,3	-0,33	0,16
Середньонизькотехнологічний сектор									
2007 р.									
№ 1	5763,1	7,7	12,6	17,6	12,6	5,6	6,8	0,19	0,13
№ 2	25689,2	15,7	25,7	34,5	23,6	12,3	13,0	0,25	0,24
№ 3	6692,7	5,5	8,2	11,3	8,2	9,3	10,6	0,12	0,09
№ 4	597,9	3,1	5,3	7,0	4,8	2,1	6,4	0,00	0,07
Сектор (усього)	8641,5	7,5	12,3	16,7	11,6	6,6	8,7	0,13	0,13
2011 р.									
№ 1	156,0	16,5	30,5	39,2	29,9	19,0	18,9	0,34	0,23
№ 2	6290,1	4,1	8,2	11,6	7,7	-0,2	6,1	0,22	0,11
№ 3	361,0	2,7	7,3	9,1	5,2	1,9	6,7	-0,03	0,08
№ 4	109,5	0,8	3,0	3,7	1,9	-3,1	5,1	-1,74	0,03
Сектор (усього)	749,4	4,1	9,4	12,1	7,8	3,1	7,9	-0,16	0,10
Низькотехнологічний сектор									
2007 р.									
№ 1	7469,9	6,2	13,0	17,1	12,0	6,6	8,2	0,37	0,14

Закінчення таблиці 3

№ 2	1388,2	3,8	8,0	10,5	6,4	1,3	7,6	-0,14	0,10
№ 3	5779,3	12,6	23,1	32,2	23,3	8,4	8,9	0,45	0,19
№ 4	3109,2	4,2	10,0	13,4	8,0	3,8	5,9	0,15	0,11
Сектор (усього)	3894,7	5,4	11,7	15,7	10,1	4,4	7,0	0,17	0,12
2011 р.									
№ 1	495,3	3,6	11,7	14,5	7,3	3,8	6,7	-0,12	0,11
№ 2	1134,3	10,6	23,4	30,3	19,9	9,0	8,9	0,42	0,20
№ 3	177,8	2,5	-22,4	-28,0	-116,2	-23,7	4,5	3,72	0,07
№ 4	2186,9	19,5	45,5	57,9	36,7	11,3	12,3	0,42	0,35
Сектор (усього)	711,8	6,0	14,7	18,6	7,1	4,4	7,4	0,18	0,14

Як джерело відтворення подано обсяг чистого грошового потоку, порівняний з 9% (2007 р.) і 13% (2011 р.) матеріальних виробничих активів. Це означає, що за умови використання чистого грошового потоку виключно на реновацію (повне відновлення) і без залучення зовнішніх джерел інвестицій просте відтворення матеріально-технічних активів тривало б, відповідно, упродовж 12 і 7 років. За поданими показниками сектор, нібито, дістає можливості швидше здійснити просте відтворення матеріальних виробничих активів за власні кошти. Проте такі можливості виникають на фоні чотириразового скорочення середнього регіонального обсягу чистого грошового потоку і ще швидшого зменшення матеріальних виробничих активів. Інакше кажучи, упродовж 2007–2011 рр. високотехнологічний сектор втратив вагому частину виробничо-технологічного базису, що позначилося на абсолютному звуженні чистого грошового потоку.

Одночасно відбулись оптимістичні зміни у показниках ефективності функціонування високотехнологічного сектору. Наприклад, рентабельність сукупного капіталу зростає з 4,5% у 2007 р. до 8,1% у 2011 р.; рентабельність власного капіталу – відповідно, з 5,8% до 12,5%; рентабельність власного капіталу за балансовим прибутком – з 8,1% до 16,7%; рентабельність основного капіталу – з 6,6% до 13,3%; рентабельність реалізації – з 1,1% до 7,6%. У 2011 р. за всіма показниками рентабельності високотехнологічне виробництво випередило показники промисловості в цілому. Такі позитивні зміни є результатом прискореного зростання прибутковості та зменшення збитковості високотехнологічного виробництва, впливу державної політики стимулювання розвитку наукомісткої промисловості тощо. Дотягнутий рівень ефективності перетворює високотехнологічні виробництва на інвестиційно привабливі об'єкти.

Проведений аналіз дозволив виявити суперечливі тенденції у функціонуванні високотехнологічного виробництва, аналогічні тим, які існують у промисловості в цілому. Відомо, що просте відтворення може відбуватися навіть при рентабельності в 1%. Додатна рентабельність свідчить, що усі витрати покрито грошовою виручкою та відшкодовано, що одержано прибуток. Проте у трансформаційній економіці України класичні канони відтворення не виконуються. Так, на фоні зростання прибутковості високотехнологічного виробництва не відбувається навіть просте відтворення його матеріально-технічного базису. Підтвердженням цьому слугує динаміка зміни первісної вартості основних засобів у секторі: якщо на кінець 2007 р. вона становила 159,9 млрд. грн., то на кінець 2011 р. – зменшилася до 19,4 млрд. грн. (або у 8,3 раза). Водночас ступінь зносу основних засобів зріс з 51,8% у 2007 р. до 55,4% у 2011 р. Таке погіршення вартісних параметрів основних засобів є свідченням звуженого відтворення матеріально-технічної бази

високотехнологічного сектору та прогресуючої втрати матеріальної основи для технологічного поступу національної економіки у майбутньому.

Регіональний розподіл фінансового потенціалу технологічного відтворення характеризують сформовані кластери. Так, у 2007 р. за сукупністю показників тільки один кластер (№ 1) мав достатній фінансовий потенціал (табл. 4). Ядро цього кластера включало виробництва 9 регіонів (Вінницької, Донецької, Житомирської, Запорізької, Луганської, Львівської, Сумської та інших областей). Фінансовий потенціал високотехнологічних виробництв решти регіонів мав ознаки кризового стану, що зумовлено збитковістю виробництва і реалізації продукції. Упродовж періоду спостережень відбулися позитивні зрушення в якісному стані фінансового потенціалу високотехнологічних виробництв. Так, у 2011 р. якість фінансового потенціалу тільки одного кластера (№ 2) оцінювалась як кризова, а решти кластерів (№ 1, № 3 і № 4) — як достатня та надійна. Інакше кажучи, високотехнологічні підприємства більшості регіонів (15 із 27) нагромадили фінансовий потенціал, достатній для забезпечення виробництва ресурсами за власні кошти, а для здійснення технологічних інвестицій потребують залучення зовнішніх інвестиційних ресурсів. Крім того, підприємства трьох регіонів надійно забезпечені власними коштами як для виробництва продукції, так і для інвестування у розширене технологічне відтворення.

Таблиця 4

Результати кластеризації фінансового потенціалу технологічних секторів переробної промисловості у регіонах України за 2007–2011 рр.

№ кластера	Кількість об'єктів	Регіони (області)	Якісні оцінки фінансового потенціалу
Високотехнологічний сектор			
2007 р.			
№ 1	9	Вінницька, Донецька, Житомирська, Запорізька, Київська, Луганська, Львівська, Сумська; м. Київ	Достатній
№ 2	10	Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Харківська, Черкаська, Чернівецька	Кризовий
№ 3	4	Дніпропетровська, Рівненська, Херсонська; АР Крим	Кризовий
№ 4	4	Тернопільська, Хмельницька, Чернігівська; м. Севастополь	Кризовий
2011 р.			
№ 1	15	Чернівецька, Черкаська, Хмельницька, Херсонська, Харківська, Сумська, Одеська, Полтавська, Миколаївська, Львівська, Луганська, Закарпатська, Житомирська, Волинська; м. Київ	Достатній
№ 2	9	Чернігівська, Тернопільська, Рівненська, Кіровоградська, Івано-Франківська, Донецька, Дніпропетровська; АР Крим; м. Севастополь	Кризовий
№ 3	2	Київська, Вінницька	Надійний
№ 4	1	Запорізька	Надійний
Середньовисокотехнологічний сектор			
2007 р.			
№ 1	2	Донецька, Запорізька	Надійний
№ 2	9	Дніпропетровська, Київська, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Харківська, Херсонська; АР Крим; м. Київ	Достатній

Продовження таблиці 4

№ 3	9	Вінницька, Житомирська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Луганська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька, Чернігівська	Кризовий
№ 4	7	Волинська, Закарпатська, Одеська, Рівненська, Черкаська, Чернівецька; м. Севастополь	Достатній
2011 р.			
№ 1	9	Харківська, Одеська, Кіровоградська, Запорізька, Донецька, Дніпропетровська, Волинська, Вінницька; м. Севастополь	Задовільний
№ 2	16	Чернігівська, Чернівецька, Черкаська, Хмельницька, Херсонська, Сумська, Рівненська, Миколаївська, Львівська, Луганська, Київська, Івано-Франківська, Закарпатська, Житомирська; АР Крим; м. Київ	Кризовий
№ 3	1	Полтавська	Надійний
№ 4	1	Тернопільська	Задовільний
Середньонизькотехнологічний сектор			
2007 р.			
№ 1	7	Вінницька, Житомирська, Запорізька, Івано-Франківська, Луганська, Львівська, Тернопільська	Достатній
№ 2	6	Дніпропетровська, Донецька, Рівненська, Сумська, Харківська, Хмельницька	Надійний
№ 3	5	Київська, Миколаївська, Чернівецька; АР Крим; м. Київ	Достатній
№ 4	9	Волинська, Закарпатська, Кіровоградська, Одеська, Полтавська, Херсонська, Черкаська, Чернігівська; м. Севастополь	Задовільний
2011 р.			
№ 1	3	Сумська, Волинська, Вінницька	Надійний
№ 2	2	Донецька, Дніпропетровська	Задовільний
№ 3	19	Чернігівська, Черкаська, Хмельницька, Херсонська, Харківська, Тернопільська, Рівненська, Одеська, Миколаївська, Львівська, Луганська, Кіровоградська, Київська, Івано-Франківська, Запорізька, Житомирська; АР Крим; м. Севастополь; м. Київ	Кризовий
№ 4	3	Чернівецька, Полтавська, Закарпатська	Кризовий
Низькотехнологічний сектор			
2007 р.			
№ 1	5	Луганська, Полтавська, Черкаська; АР Крим; м. Київ	Надійний
№ 2	5	Закарпатська, Івано-Франківська, Тернопільська, Херсонська, Чернівецька	Кризовий
№ 3	3	Миколаївська, Сумська, Харківська	Надійний
№ 4	14	Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Львівська, Одеська, Рівненська, Хмельницька, Чернігівська; м. Севастополь	Достатній
2011 р.			
№ 1	18	Чернівецька, Черкаська, Хмельницька, Херсонська, Рівненська, Одеська, Миколаївська, Львівська, Луганська, Київська, Івано-Франківська, Закарпатська, Житомирська, Донецька, Дніпропетровська, Волинська, Вінницька; АР Крим	Кризовий
№ 2	7	Чернігівська, Сумська, Полтавська, Кіровоградська, Запорізька; м. Севастополь; м. Київ	Достатній

Закінчення таблиці 4

№ 3	1	Тернопільська	Кризовий
№ 4	1	Харківська	Надійний

Середньовисокотехнологічний сектор має динамічно змінюваний фінансовий потенціал технологічного відтворення, проте характер цих змін є дуже суперечливим. За рядом ознак фінансовий потенціал сектору перетворюється на центральний елемент відповідного потенціалу промисловості. Зокрема, упродовж 2007–2011 рр. питома вага сектору у чистих грошових потоках промисловості збільшилася з 20% до 28%. Усі параметри ефективності зазнали позитивних зрушень і перевищили аналогічні показники галузі (див. табл. 1, 3). Також відносно зросла фінансова здатність до відтворення виробничих активів (відповідний коефіцієнт зріс з 0,13 до 0,16) (див. табл. 3). Водночас відбулось істотне абсолютне звуження чистих грошових потоків із 3,3 млрд. грн. до 0,6 млрд. грн. (або у 5,4 раза). У секторі нагромаджуються збитки, які вже ледь покриваються прибутками прибуткових підприємств. Отже, сектор втрачає здатність до нагромадження власного капіталу за власні кошти, про що свідчить зниження відповідного коефіцієнта з +0,10 у 2007 р. до –0,33 у 2011 р.

Поглиблення розшарування підприємств сектору за рівнем фінансового потенціалу призводить до неможливості здійснити просте відтворення для більшості підприємств. Тільки невелика частина прибуткових підприємств сектору здатна нарощувати свій фінансовий потенціал для технологічного відтворення. У цій групі підприємств упродовж 2007–2011 рр. зросли усі показники рентабельності – мінімум на +1,4% (рентабельність сукупного капіталу) і максимум на +8,6% (рентабельність власного капіталу за балансовим прибутком). Крім того, підвищення коефіцієнта нагромадження виробничих активів на +0,03 створює можливості для скорочення строків простого відтворення матеріально-технічних елементів активів з 7,7 року до 6,3 року за умови використання чистого грошового потоку виключно на реновацію.

Тенденції до звуження відтворення матеріально-технічної бази виробництва, притаманні для промисловості, проявляються і в середньовисокотехнологічному секторі. Так, упродовж 2007–2011 рр. первісна вартість основних засобів зменшилася із 1210,1 млрд. грн. до 206,3 млрд. грн. (або у 5,9 раза). За цей час ступінь зносу основних засобів зріс із 72,9% до 78,4%. Отже, середньовисокотехнологічний сектор втратив значну частину матеріально-технічної бази виробництва, а із звуженням його власного чистого грошового потоку і нагромадженням збитків прискорюються тенденції до його технологічної деградації.

Якісні характеристики фінансового потенціалу середньовисокотехнологічного сектору промисловості послабились. Якщо у 2007 р. фінансовий потенціал кластерів характеризувався як надійний у 2 регіонах (кластер № 1) (див. табл. 4), як достатній – у 16 регіонах (кластери № 2 і № 4), як кризовий – у 9 регіонах (кластер № 3), то у 2011 р. надійну якість фінансового потенціалу мав один регіон (кластер № 3), задовільну – 10 регіонів (кластер № 1 і № 4), а кризову – 16 регіонів (кластер № 2). За такої якості фінансового потенціалу здійснити хоча б просте технологічне відтворення, спираючись переважно на власні фінансові ресурси, здатні середньовисокотехнологічні виробництва меншості регіонів країни (11 із 27), а розширене – відповідно, тільки одного регіону.

Середньонизькотехнологічний сектор поки що володіє найбільшим фінансовим потенціалом серед решти секторів переробної промисловості, але швидко його втрачає. Зокрема, у 2007 р. тут формувалася переважна частина чистого грошового потоку переробної промисловості – 53%, тоді як у 2011 р. – тільки 34%. Все ж цей сектор ще відіграє визначальну роль у формуванні прибутків та ефективності діяльності промисловості, хоча останнім часом починає ділити цю роль з низькотехнологічним сектором. Упродовж зазначеного періоду середній регіональний чистий грошовий потік, сформований прибутковими підприємствами цього сектору, скоротився з 8641,5 млн. грн. до 749,4 млн. грн. (або в 11,5 раза) (див. табл. 3). Впала також ефективність виробництва. Якщо у 2007 р. підприємства сектору мали прибутки, а їх показники ефективності випереджали показники промисловості, то у 2011 р. – навпаки, почали відставати. Так, рентабельність сукупного капіталу знизилася з 7,5% до 4,1% (або на –3,4%); власного капіталу – відповідно, з 12,3% до 9,4% (або на –2,8%); власного капіталу за балансовим прибутком – з 16,7% до 12,1% (або на –4,6%); основного капіталу – з 11,6% до 7,8% (або на –3,8%); реалізації – з 6,6% до 3,1% (або на –3,5%).

Внаслідок скорочення прибутків і нагромадження збитків у секторі погіршилися фінансові можливості для відтворення матеріально-технічного базису виробництва. Так, коефіцієнт відтворення виробничих активів скоротився з 0,13 до 0,10. З перевищенням прибутків прибуткових підприємств непокритими збитками решти стало неможливим нагромаджувати власний капітал за власні кошти. З огляду на коефіцієнт нагромадження власного капіталу, який впав з 0,13 до –0,16, у секторі розтрачується капітал, що, у свою чергу, погіршує прогноз щодо його технологічного відродження.

Прибуткова діяльність частини підприємств середньонизькотехнологічного сектору не покриває потреб навіть простого відтворення його матеріально-технічної бази. За низької дохідності своєї економічної діяльності підприємства вимушено скорочують об'єктивні потреби у відтворенні спожитих засобів виробництва, що підтверджується скороченням вартості основних засобів. Так, на кінець 2007 і 2011 рр. первісна вартість основних засобів зменшилася з 1541,4 млрд. грн. до 252,3 млрд. грн. (або у 6,1 раза). За цей період ступінь зносу основних засобів знизився лише на 1% – з 56% до 55%. Інакше кажучи, у секторі з виробничого обороту виводилися застарілі основні засоби, але їх відтворення відбувалось у таких незначних масштабах, що це не змінило загальної тенденції до втрати матеріально-технічної бази виробництва і до негативних технологічних зрушень.

Упродовж 2007–2011 рр. якісний стан фінансового потенціалу регіональних комплексів середньонизькотехнологічних підприємств помітно погіршився. Якщо у 2007 р. надійний стан фінансового потенціалу мали підприємства 6 регіонів (кластер № 2) (див. табл. 4), достатній – 12 регіонів (кластери № 1 і № 3), а задовільний – 9 регіонів (кластер № 4), то у 2011 р. цей потенціал характеризувався як надійний у 3 регіонах (кластер № 1), як задовільний – у 2 регіонах (кластер № 2) і як кризовий – у 22 регіонах (кластери № 3 і № 4). Зокрема, в останній період підприємства тільки 3 регіонів – Сумської, Волинської та Вінницької областей (кластер № 1) – мали високу ефективність економічної діяльності (різні показники рентабельності сягали від 16,5% до 39,2%) і досить потужний чистий грошовий потік, щоб коефіцієнти нагромадження власного капіталу і відтворення виробничих активів досягли, відповідно, 0,34 і 0,23. Підприємства Донецької та Дніпропетровської об-

ластей (кластер № 2) стрімко втрачали фінансовий потенціал відтворення – тепер їх доходи ледь покривають поточні виробничі затрати, вони мають від’ємну рентабельність реалізації. Кризовий стан фінансового потенціалу підприємств решти регіонів (кластери № 3 і № 4) зумовлений розростанням непокритих збитків, що унеможливує нагромадження власного капіталу за власні кошти.

У цьому зв’язку слід зазначити, що продукція середньотехнологічного сектору (металургії, важкого машинобудування тощо) складає основу експортного потенціалу України, забезпечуючи левову частку доходів від зовнішньої торгівлі. Наприклад, у 2011 р. торгівля металами і виробами з них принесла 32% сукупного обсягу експортних доходів країни [14]. Проте неповернення валютної виручки підприємствами-експортерами, які тримають на закордонних рахунках понад 9 млрд. дол. (станом на вересень 2012 р.) [15], спричиняє втрату фінансового потенціалу підприємств-експортерів. Внаслідок такого перерозподілу фінансових потоків не тільки втрачає економіка промислових підприємств, але й дестабілізується грошово-кредитна система країни.

Слід враховувати також, що доходи від діяльності підприємств середньотехнологічного сектору забезпечили їх власникам статус одних з найбагатших людей планети за версією Forbes [16]. На жаль, заради особистого збагачення нові власники колишніх державних підприємств дотримуються стратегії максимального вилучення прибутків шляхом мінімізації виробничих затрат – за рахунок звільнення працівників; скорочення затрат на оплату праці; закриття застарілих виробничих ліній; посилення навантаження на решту виробничих потужностей; закриття наукових лабораторій та інженерно-конструкторських підрозділів; ліквідації непрофільних активів (яка для класичних індустріальних міст, які живуть завдяки роботі містоутворюючих підприємств, має катастрофічні наслідки) [17; 18; 19; 20]. Власники “знімають вершки”, експлуатуючи виробничі потужності, що створювалися ще за радянських часів, майже не вкладають кошти у стратегічні проекти інноваційно-технологічного розвитку виробництва, а потім вигідно перепродають активи, отримані від держави за безцінь. Зростання особистих капіталів власників промислових підприємств відбувається за рахунок масового виведення капіталу з виробничих підприємств [21] і не має ніякого відношення до впровадження нових технологій. Зрозуміло, що перерозподіл доходів підприємств промисловості в особистих фінансових інтересах їх власників призводить до вилучення коштів з виробничого обороту в обсягах, які порушують нормальний цикл відтворення. За такого перерозподілу фінансових потоків промисловості неможливо забезпечити навіть просте технологічне відтворення. Економіка країни приречена на необоротну деіндустріалізацію та подальшу технологічну деградацію. Поодинокі випадки відкриття нових підприємств (у хлібопекарській галузі [22], металургійній та хімічній промисловості [23; 24], переробці ядерного палива [25], вітроенергетиці [26] та ін.) не здатні викликати хвилю реіндустріалізації, яка б компенсувала закриття застарілих виробництв за рахунок масової розбудови нових високотехнологічних виробництв.

Упродовж періоду спостереження *низькотехнологічний сектор* зміцнив свої позиції у фінансовому потенціалі промисловості, проте не уник загальних негативних зрушень у фінансовому стані та у здатності до технологічного відтворення. Зокрема, за 2007–2011 рр. частка чистого грошового потоку сектору у переробній промисловості зросла з 23,7% до 32,3%. Водночас потужність цього потоку

поступово вичерпувалася з 3894,7 млн. грн. у середньому регіональному обчисленні до 711,8 млн. грн. (або у 5,5 раза) (див. табл. 3).

Ефективність економічної діяльності підприємств сектору зазнала суперечливих змін. Так, прибутковість функціонування сукупного і власного капіталів зросла до +3%, основного капіталу – відповідно, знизилася на –3%, а рентабельність реалізації не змінилася. Проте всі показники ефективності зберегли додатні значення, що свідчить про фінансову здатність прибуткових підприємств сектору до відтворення матеріально-технічної бази. Підтвердженням цьому є певне зростання коефіцієнтів нагромадження власного капіталу та відтворення виробничих активів – відповідно, з 0,17 у 2007 р. до 0,18 у 2011 р. і з 0,12 до 0,14.

Неминучими наслідками скорочення фінансових потоків стали зменшення матеріально-технічної бази низькотехнологічного сектору і погіршення її технічного стану. З кінця 2007 р. до кінця 2011 р. первісна вартість основних засобів підприємств сектору скоротилася із 779,7 млрд. грн. до 133,3 млрд. грн. (або у 5,9 раза). При цьому ступінь зносу основних засобів зріс, відповідно, із 45,2% до 47,9%. Судячи з наведених даних, підприємства сектору розтрачують фінансові ресурси, експлуатують застарілу матеріально-технічну базу, не здійснюють технологічного відтворення.

Якісний стан фінансового потенціалу технологічного відтворення сектору погіршився так істотно, що це наперед визначило втрату великої частини фінансового потенціалу переробної промисловості в цілому. Так, у 2007 р. фінансовий потенціал цього сектору характеризувався як надійний у 8 регіонах (кластери № 1 і № 3), як достатній – у 14 регіонах (кластер № 4) і як кризовий – у 5 регіонах (кластер № 2) (див. табл. 4). У 2011 р. надійний стан фінансового потенціалу зберігся тільки в одному регіоні – у Харківській області (кластер № 4), достатнім його стан був у 7 регіонах (кластер № 2), а у решті 19 регіонах він став кризовим (кластери № 1 і № 3). Серед останніх більшість – 18 регіонів (кластер № 1) – сукупно мають непокріті збитки, що унеможлиблює нагромадження власного капіталу за власні кошти (відповідний коефіцієнт становить –0,12).

У найгіршому стані глибокої фінансової кризи опинилися низькотехнологічні підприємства Тернопільської області (кластер № 3). За підсумками 2011 р., збиткові підприємства цього кластера зазнали збитків, сума яких сягнула 1,2 млрд. грн. і перевищила прибутки прибуткових підприємств у 14,1 раза. Ефективність економічної діяльності підприємств цього кластера є від'ємною. Сума збитків його підприємств перевищила також сукупний обсяг решти складових власного капіталу, а підсумок I розділу пасиву балансу виявився від'ємним. І це свідчить про повну нездатність таких підприємств до самостійного відтворення навіть у звужених масштабах. Без зовнішньої фінансової допомоги вони приречені на банкрутство і ліквідацію, що, у свою чергу, порушує економічну безпеку регіону. Очевидно, державна та регіональна влада повинна втрутитись у ситуацію і допомогти провести санацію підприємств.

Дослідження показало, що для припинення технологічної деградації та забезпечення розширеного технологічного відтворення у промисловості необхідно зміцнювати її фінансовий потенціал. У цьому зв'язку державна регіональна політика повинна спрямовуватися на створення умов для нагромадження фінансових ресурсів технологічного відтворення за власні кошти підприємств [27], для спрощення доступу підприємств до фінансових ресурсів грошово-кредитного ринку і

вдосконалення механізмів бюджетної підтримки. Також з метою скорочення надмірної диференціації фінансового потенціалу промисловості державна політика “вирівнювання” має спрямовуватись, у першу чергу, на “кризові” регіони, до яких належить більшість регіональних промислових комплексів України — 16 із 27 (або 59% із 100%).

Таким чином, докладний аналіз дозволив дійти ряду *висновків*:

— у переробній промисловості України відбувається звужене технологічне відтворення, поглиблюється технологічний регрес, що проявляється у зростанні фізичного та морального зносу основних засобів, у зменшенні їх вартості внаслідок вибуття з експлуатації;

— у переробній промисловості та її технологічних секторах домінують тенденції до втрати фінансового потенціалу технологічного відтворення внаслідок катастрофічного звуження чистих грошових потоків, падіння прибутковості, зниження коефіцієнтів нагромадження власного капіталу і відтворення виробничих активів;

— у бізнесі панують контрінноваційні настрої (власники вилучають капітали з виробничого обороту підприємств, підриваючи фінансові передумови для реновації основних засобів, а тим більше — для розширеного технологічного відтворення);

— у переробній промисловості країни та її регіонів поглиблюється технологічний занепад; у галузі співіснують суперечливі тенденції, що порушують фундаментальні основи технологічного відтворення (наявний фінансовий потенціал не витрачається на реновацію, тому домінує звужене відтворення матеріально-технічної бази і погіршуються її вартісні параметри);

— диспропорційність у регіональному розподілі фінансового потенціалу технологічного відтворення у переробній промисловості посилює нерівномірність регіонального економічного розвитку, створює загрозу деіндустріалізації багатьох регіонів, що, у свою чергу, порушує економічну безпеку, призводить до втрати робочих місць і доходів населення, до ненадходження доходів до бюджетів та інших негативних економічних наслідків;

— міжсекторальні порівняння свідчать про наростання відмінностей між високою ефективністю виробництва й реалізації технологічно складних видів продукції та обмеженою прибутковістю технологічно нижчих виробництв (проте тенденції у розподілі фінансового потенціалу між технологічними секторами залишаються суперечливими — поряд із зрушеннями на користь більш високих технологічних секторів, посилюється потенціал низькотехнологічних виробництв);

— для розв’язання проблем економічного розвитку регіонів і виведення економіки України із стану технологічного занепаду необхідно докорінно змінити державну економічну політику, спрямувавши її на запровадження відповідального володіння об’єктами промисловості, регулювання міжрегіонального поділу праці та технологічної структури національного господарства, стимулювання інноваційно-технологічних зрушень.

Список використаної літератури

14. Статистичний щорічник України за 2011 рік. — К. : Держстат України, 2012. — С. 258.
15. Экспортеры держат на зарубежных счетах более 9 млрд. дол. // ZN.UA. — 24 сент. — 2012.
16. 10 самых богатых украинских бизнесменов // Forbes. — 8 апр. — 2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.forbes.ru/ekonomika-slideshow/lyudi/66059-10-samyh-bogatyh-ukrainskih-biznesmenov>.

17. *Буткевич Б., Скоркін К.* Севе́родо́нецьк: як олігархічно-люмпенська модель економіки знищує окремо взяте місто // Український тиждень. – 4 жовт. – 2012.
18. *Коханець Л., Кушнір Б., Лавренюк С.* “Шмат Європи” без рекламної паузи // Голос України. – 11 січ. – 2013.
19. *Куц Л.* Металургійна галузь переживає не кращі часи // Голос України. – 24 січ. – 2013.
20. *Павленко С.* Чернігівські швачки у наймах у французьких підприємців // Голос України. – 30 січ. – 2013.
21. *Балицька В.В.* Капітал підприємств України: тенденції, пріоритети. – К.: Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2007. – С. 166.
22. Паляницями з Крушинки нагодують столицю і область // Урядовий кур’єр. – 11 жовт. – 2012.
23. *Лямец С.* Пинчук открыл новый металлургический завод // Экономическая правда. – 6 окт. – 2012.
24. *Воронков В.* Хто підставить плече на шляху до розвитку? // Голос України. – 6 лют. – 2013.
25. Україна вироблятиме власне ядерне паливо // Урядовий кур’єр. – 5 жовт. – 2012.
26. Большой ветер с Востока: Ахметов строит самую большую ветростанцию. Подробности // Эксперт. – 15 окт. – 2012.
27. *Васильців Т.Г., Лупак Р.Л., Юрків Н.Я.* Інституційне забезпечення розширення фінансових можливостей підприємств промисловості та АПК на регіональному рівні // Фінанси України. – 2012. – № 3. – С. 90–101.

References

14. *Statystychnyi Shchorichnyk Ukrainy za 2011 Rik* [Statistical Annual Report of Ukraine for 2011]. Kiev, Derzhstat Ukrainy, 2012, p.258 [in Ukrainian].
15. *Eksportery derzhat na zarubezhnykh schetakh bolee 9 mlrd. dol.* [Exporters hold more than 9 bln USD on foreign accounts]. *ZN. UA*, September 24, 2012 [in Russian].
16. *10 samykh bogatykh ukrainskikh biznesmenov* [10 richest Ukrainian businessmen]. *Forbes*, April 8, 2011, available at: <http://www.forbes.ru/ekonomika-slideshow/lyudi/66059-10-samyh-bogatyh-ukrainskih-biznesmenov> [in Russian].
17. *Butkevych B., Skorkin K. Severodonets'k: yak oligarkhichno-lyumpens'ka model' ekonomiky znyshchue okremo vzyate misto* [Severodonetsk: how the oligarchic-lumpen model of economy is destroying the separately taken town]. *Ukrains'kyi Tyzhden' – Ukrainian Week*, October 4, 2012 [in Ukrainian].
18. *Kokhanets' L., Kushnir B., Lavrenyuk S. "Shmat Evropy" bez reklamnoi pauzy* [“European piece” without advertising pause], *Golos Ukrainy – Ukraine's Voice*, January 11, 2013 [in Ukrainian].
19. *Kushch L. Metalurgiina galuz' perezhyvae ne krashchi chasy* [Metallurgical branch lives in not the best time]. *Golos Ukrainy – Ukraine's Voice*, January 24, 2013 [in Ukrainian].
20. *Pavlenko S. Chernihiv's'ki shvachky u naimakh u frantsuz'kykh pidpnyemstv* [Seamstresses from Chernihiv as employees of French businessmen]. *Golos Ukrainy – Ukraine's Voice*, January 30, 2013 [in Ukrainian].
21. *Balits'ka V.V. Kapital Pidpnyemstv Ukrainy: Tendentsii, Priorytety* [The Capital of Ukraine's Enterprises: Tendencies and Priorities]. Kiev, Inst. of Economy and Forecast. of the NAS of Ukraine, 2007, p.166 [in Ukrainian].
22. *Palyanytsyamy z Krushynky nagoduyut' stolytsyu i oblast'* [Palyanytsi from Krushynka will feed the capital and the region]. *Uryadovyi Kur'er – Governmental Courier*, October 11, 2012 [in Ukrainian].
23. *Lyamets S. Pinchuk odkryl novyi metallurgicheskii zavod* [Pinchuk launches a new metallurgical plant]. *Ekonomicheskaya Pravda – Economic Truth*, October 6, 2012 [in Russian].
24. *Voronkov V. Khto pidstavyt' pleche na shlyakhu do rozvytku?* [Who will support on the way to the development?]. *Golos Ukrainy – Ukraine's Voice*, February 6, 2013 [in Ukrainian].
25. *Ukraina vyroblyatyme vlasne yaderne palyvo* [Ukraine will produce the own nuclear fuel]. *Uryadovyi Kur'er – Governmental Courier*, October 5, 2012 [in Ukrainian].
26. *Bol'shoi veter s Vostoka: Akhmetov stroit samuyu bol'shuyu vetrostantsiyu. Podrobnosti* [A great wind from the East: Akhmetov builds the largest wind power plant. Details]. *Ekspert – Expert*, October 15, 2012 [in Russian].

27. Vasyl'tsiv T.G., Lupak R.L., Yurkiv N.Ya. *Instytutsiine zabezpechennya rozshyrennya finansovuykh mozhlyvosti pidpryemstv promyslovosti ta APK na regional'nomu rivni* [Institutional support of an extension of the financial possibilities of enterprises of the industry and AIC on a regional level]. *Finansy Ukrainy – Finances of Ukraine*, 2012, No. 3, pp. 90–101 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 17 жовтня 2012 р.

УДК 336.713:330.14

С. М. САВЛУК,
*кандидат економічних наук, докторант кафедри банківської справи
ДВНЗ “Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана”*

ПОСИЛЕННЯ СТАБІЛІЗАЦІЙНОЇ РОЛІ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ БАНКІВ

На підставі аналізу уроків кризи 2008–2009 рр. в Україні виявлено основні причини збоїв механізму забезпечення стабільності банків на базі формування власного капіталу в обсягах, адекватних основним банківським ризикам, який ефективно діє в умовах економічного зростання, і обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення порядку формування власного капіталу банків в умовах кризи.

Ключові слова: антикризові інвестиції, банківська криза, банківські ризики, Базельські угоди, власний капітал, ліквідність банку, рефінансування банків.

S. M. SAVLUK,
*Cand. of Econ. Sci., Competitor to the Degree of Doctor of Econ. Sci. at the Chair of Banking
of V. Het'man Kyiv National Economic University*

THE STRENGTHENING OF A STABILIZING ROLE OF THE OWN CAPITAL OF BANKS

Based on the analysis of lessons of the crises in 2008-2009 in Ukraine, the main reasons for failures of the mechanism, which ensures the stability of banks on the basis of forming the own bank capital in amounts adequate to the main bank risks and operates efficiently in growing economies, are revealed. Some propositions as for an improvement of the order of forming the own bank capital under conditions of the crisis are justified.

Keywords: Anticrisis investments, banking crisis, banking risks, Basel agreements, own capital, bank liquidity, refinancing of banks.

У вітчизняній та зарубіжній літературі й банківській практиці ключове місце в захисті банків від банкрутства відводиться власному капіталу. Це пояснюється тим, що у випадку банкрутства їх власники одержать лише ту частку капіталу, яка залишиться після задоволення вимог вкладників і кредиторів. Оскільки ж ці за-